

VLADO RAJECKO INDĒLIS Į J. A. KOMENSKIO IDĒJŲ SKLAIDĄ LIETUVOJE

Anotacija. Įžymaus XVII a. mąstytojo J. A. Komenskio darbai skirti žmogaus, pasaulio, kuriame jis gyvena, tobulinimo problemoms. Savitas lietuvių kultūros ir ugdymo mokslo atspindys – dėmesys komeniologijai, šiuolaikinio žmogaus poreikis ir gebėjimas moksliskai įvertinti kitų kultūrų vaisius, kartu geriau apmąstyti ir suprasti savąjį individualumą, ugdymo mokslo ir jo istorijos reikšmę. Straipsnyje atskleidžiamos komeniologinių tyrinėjimų Lietuvoje ištakos. V. Rajecko mokslinių darbų analizė išryškina, kaip jis suprato J. A. Komenskio ugdymo idėjas, koks mokslininko indėlis į J. A. Komenskio idėjų sklaidą Lietuvoje.

Esminiai žodžiai: komeniana, komeniologija, ugdymo mokslo istorija, indėlis, idėjų sklaida, didaktika.

Problemos aktualumas. Įžymus lietuvių ugdymo mokslo teoretikas ir istorikas A. Maceina suformulavo mintį, kad pedagogikos istorija, apimdama visą ugdymą su visa jo įvairove bei turtingumu – „tai tasai istorinis mokslas, kuris pedagoginį vyksmą tyrinėja kylantį iš kultūrinio gyvenimo, vykstantį visuomeninėje aplinkoje ir vedamą pasaulėžiūrinių principų“ [15, p. 384]. Jis išskyrė tris sritis, kurios nuolat traukia ugdymo teoretikų ir istorikų dėmesį – pedagoginės idėjos, pedagoginės praktikos ir pedagogai veikėjai. Remiantis A. Maceinos skirstymu, šiame straipsnyje akcentuojamas būtent trečiasis komponentas, kuris glaudžiai susijęs su pirmuoju, t. y. su ugdymo idėjomis.

Kiekviena laiko atkarpa palieka įvairių žmogaus išgyventų dalykų, minčių bei darbų. Gilų pėdsaką žmonijos ir ugdymo mokslo bei praktikos istorijoje paliko naujųjų laikų čekų mąstytojas J. A. Komenskis (1592–1670). Jo žmogiškasis patyrimas, sukauptas raštuose, tapo vėlesnių laikotarpių ugdymo mokslo atstovų pažinimo objektu.

J. A. Komenskio gyvenimas, jo brandus kūrybinis laikotarpis buvo kupinas didelių negandų, bet glaudžiai susipynęs su jo tautos gyvenimu. J. A. Komenskis ieškojo esmės ten, kur žmogus nuo vaikystės iki senatvės galėtų tobulėti įvairiose srityse. Jis pripažino ugdymą ir akcentavo jį kaip veiksnį, lemiantį sėkmingą socialinių idėjų įgyvendinimą visuomenėje. Kaip pažymi J. A. Komenskio biografas V. J. Diete-

richas, pedagoginei veiklai J. A. Komenskį paskatino ne tiek polinkis, kiek jo priedermė. Mąstytojas teigė, kad „norint susidoroti su <...> sunkumais, pasijutau priverstas griebtis mokyklinės veiklos“ [3, p. 52]. Jam rūpėjo ir politinės, ir teologinės problemos. Jo mintis užėmė rūpinimasis savo bendruomene, tauta, jis tikėjo Dievo žodžiu, tikėjo, kad galiausiai bus įveiktos visos tamsybės, kad „jauni žmonės bus apšviesti visuose dalykuose“ [3, p. 53].

Naujųjų laikų mąstytojo J. A. Komenskio darbai prasideda ugdymo mokslas, jo istorija. J. A. Komenskio ugdymo teorija remiasi žmogaus, Bažnyčios ir politikos atnaujinimo idėja ir pagrįsta praktine mokomąja veikla, t. y. tos veiklos teorinis atspindys. J. A. Komenskio pedagoginio mąstymo originalumas buvo įvertintas ne tik Čekijoje, bet ir visoje Europoje.

Kai šiandien mūsų visuomenėje dažnai akcentuojama dorovingumo ir dvasingumo stoka, kai švietimas vis labiau orientuojasi į dalykinį, bet ne į universalų žmogaus išsilavinimą, kai kinta požiūris į mokytoją, dėstytoją, jo vaidmenį ugdymo procese (jis tampa „paslaugų teikėju“ ir pan.), pedagogikos klasikos tyrinėjimai, ugdymo mokslinio palikimo vertinimas yra aktualūs.

V. Rajeckas (1927–2004) – lietuvių didaktas, nagrinėjęs mokinių skatinimo mokytis problemas pedagogikos klasikų (J. A. Komenskio, J. H. Pestalocio, A. Dystervėgo, K. Ušinskio) darbuose, mokytojo vaidmenį, ugdant teigiamą mokinių požiūrį į mokymąsi, taip pat ir šeimos įtaką mokinių mokymuisi [6, p. 465–466]. V. Rajecko darbai „Mokymo tobulinimo klausimai“ (1972), „Mokymas: svarba, esmė“ (1996), „Pamoka“ (1997), „Mokymo organizavimas“ (1999), „Pedagogika – ugdymo mokslas ir menas“ (1999, 2002), „Švietimas: raida, dabartis“ (2001), „Ugdymo tikslas ir uždaviniai“ (2002) ir kt. atskleidžia mokslininko didaktinių tyrinėjimų kryptį, jo indėlį į Lietuvos ugdymo mokslo raidą. Tačiau lieka neatskleistas V. Rajecko indėlis į J. A. Komenskio idėjų sklaidą Lietuvoje.

Šiame straipsnyje keliama problema: V. Rajeckas inicijavo J. A. Komenskio darbų leidimą lietuvių kalba, o interpretuodamas didžiojo mąstytojo pedagogines filosofines idėjas išryškino humanistinių jų kryptingumą, akcentavo didaktines problemas.

Tikslas – atskleisti V. Rajecko indėlį į J. A. Komenskio idėjų sklaidą Lietuvoje.

Metodai: *mokslinės literatūros analizė ir interpretavimas* padėjo įgyvendinti tyrimo tikslą; *istorinis metodas* padėjo išryškinti J. A. Komenskio idėjų sklaidos Lietuvoje kryptis skirtingais laikotarpiais; *sintezės metodas* padėjo suformuluoti išvadas.

Lietuviškosios komenianos ištakos. Pirmieji darbai, skirti J. A. Komenskio asmenybei ir jo kūrybiniam palikimui pažinti, Lietuvoje pasirodė XIX a. pabaigoje. Tai buvo P. Mašioto 1892 m. „Varpe“ išspausdintas straipsnis. Autorius akcentavo *visuotinio švietimo gimtąją kalbą idėją*, atskleidė J. A. Komenskio nuopelnus pedagogikai, išryškino *krikščioniškąją J. A. Komenskio mentalitetą* ir išreiškė viltis, kad mąstytojo darbai kada nors pasieks ir Lietuvą [16, p. 70].

Toks lietuvių rašytojo noras ėmė pildytis nepriklausomos Lietuvos metais (1918–1940), kai pasirodė keletas darbų, skirtų ugdymo mokslo pradininkui. V. Kvieska įvertino mąstytojo idėjų gyvybingumą iš istorinės perspektyvos. Akcentavo *visuotinio švietimo, harmoningo žmogaus lavinimo idėjas* [13, p. 97, 101]. J. Gobis [4, p. 499–503] atliko lyginamąją J. A. Komenskio ir lietuvių filosofo S. Šalkauskio pažiūrų į ugdymą analizę *religinio auklėjimo* reikšmės žmogaus dvasinėje kultūroje atžvilgiu. Tai buvo drąsus žingsnis plėtojant čekų reformatoriaus idėjas katalikiškame krašte. V. Avizonis [1, p. 650], analizuodamas „Didžiąją didaktiką“, išryškino *visuotinio mokymo idėją*.

Trumpame pedagogikos istorijos vadovėlyje S. Kairiūkštis akcentavo J. A. Komenskio *vaiko prigimties* bei aplinkos poveikio dermės problemą. Išryškino, kad vaiką reikia ne tik mokyti, bet ir „išauklėti naudingą visuomenei ir tėvynei pilietį“ [7, p. 42].

1930 m. išleistoje pedagogikos istorijoje S. Matijošaitis (Esmaitis) pabrėžė praeities studijų reikšmingumą, supažindino pedagoginę visuomenę su J. A. Komenskio ugdymo teorija [2, p. 102]. Autorius akcentavo didžiojo mąstytojo siekį *reformuoti švietimo sistemą*, tačiau ir perspėjo, jog nedera aklai perimti svetimų ugdymo idėjų, ragino jas apmąstyti ir ieškoti dėsningumų bei priežastinių ryšių, atsižvelgiant į savo tautos tradicijas.

Lietuvos ugdymo mokslo teoretiko J. Vabalio-Gudaičio pedagogikos istorijos paskaitų analizė rodo, kad jis išvelgė J. A. Komenskio darbų prasmę, objektyviai vertino jo filosofines, teologines ir *pedagogines idėjas* – *visuotinio mokymo, gimtosios kalbos ugdymo, ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo, moterų, motinų, auklėtojų rengimo* ir kt., pabrėžė *humanistinę* jų kryptingumą [22, p. 107]. Kitas ugdymo mokslo atstovas

A. Gučas, atsargiai apeidamas religinio auklėjimo klausimą, išryškino J. A. Komenskio suformuluotas *ikimokyklinio ugdymo idėjas* [5, p. 4].

Reikšmingu įvykiu tyrinėjant J. A. Komenskio kūrybinį palikimą Lietuvoje tapo jo „Didžiosios didaktikos“ lietuvių kalba pasirodymas. 1927 m. išspausdinto veikalų redaktoriumi buvo žymus lietuvių filologas lotynistas M. Račkauskas. Tai buvo svarbus įvykis lietuvių nacionalinėje kultūroje, bylojęs apie laimėjimus mokslinės literatūros vertimų srityje.

Nepriklausomos Lietuvos metais J. A. Komenskio idėjos atsispindėjo pedagogikos ir jos istorijos vadovėliuose, periodiniuose leidiniuose. Jos buvo priimamos atsargiai, dažniau akcentuojamos *didaktinės idėjos*, nors nemaža dalis švietėjų suprato ir *krikščioniškąją mąstytojo pedagogikos esmę*. Lietuvos švietėjų, ugdymo mokslo atstovų darbai, atspindintys J. A. Komenskio *visuotinio švietimo gimtąją kalbą, ugdymo, atitinkančio gamtą, religinio auklėjimo, didaktines, ikimokyklinio ugdymo idėjas*, tapo tolesnės čekų mąstytojo kūrybinio palikimo sklaidos Lietuvoje veiksmu.

J. A. Komenskio idėjų sklaida Lietuvoje sovietinės okupacijos 1940–1990 metais. Sovietinės okupacijos metais materialistine, ateistine ideologija paremto žmogaus ugdymo samprata, religinio auklėjimo reikšmės žmogaus dvasinei brandai paneigimas lėmė tai, kad ir J. A. Komenskio idėjos Lietuvoje buvo priimamos bei skleidžiamos diferencijuotai.

XX a. šeštajame dešimtmetyje pasirodė J. Laužiko kūrinys „Ižymusis čekų pedagogas J. A. Komenskis“ (1957), kuris plačiai supažindino pedagoginę visuomenę su mąstytojo asmenybe bei darbais. Autorius vertino J. A. Komenskio *panosofines idėjas* kaip gilius pedagoginius bei metodinius pagrindus.

V. Rajeckas inicijavo jubiliejinę konferenciją, skirtą 300-osioms žymaus pedagogo mirties metinėms paminėti, kuri vyko Vilniuje 1970 m. Tai buvo dar vienas Lietuvos pedagoginės visuomenės dėmesio J. A. Komenskio kūrybai fragmentas. Šioje konferencijoje buvo siekiama atskleisti J. A. Komenskio idėjų aktualumą Lietuvos ugdymo mokslui, konferencijoje pristatytų pranešimų pagrindu sudarytas ir išleistas straipsnių rinkinys „J. A. Komenskio pedagoginės idėjos“ (1971).

Konferencijos leidinio įžangoje V. Rajeckas akcentuoja straipsnių rinkinio tikslingumą, pažymi, kad J. A. Komenskio darbų lietuvių kalba beveik nėra. Nedidelės apimties straipsnių rinkinyje buvo aptartos J. A. Komenskio pedagoginės idėjos: L. Jovaiša išryškino *sąlygas*, kurios formavo J. A. Komenskio pažiūras, jo, kaip mąstytojo, gyvenimo kelią, akcentavo demokratines mąstytojo idėjas [9,

p. 7]; J. Laužikas atskleidė J. A. Komenskio *filosofinių ir pedagoginių idėjų ryšį* [ten pat, p. 14]; V. Aramavičiūtė išryškino J. A. Komenskio dėmesį *mokyklinės drausmės problemai* [ten pat, p. 68], M. Barkauskaitė akcentavo mąstytojo požiūrį į vaikų ir suaugusiųjų *santykius* [ten pat, p. 72]; V. Jakavičius pateikė istorinį J. A. Komenskio vertinimą [ten pat, p. 20]; M. Karčiauskienė aptarė *mokymo turinio klausimus* [ten pat, p. 24]; M. Lukšienė atskleidė *estetinį auklėjimą* kaip integralinę, lygiateisę žmogaus vystymosi dalį [ten pat, p. 61]; V. Šernas išryškino *kalbų mokymo svarbą* [ten pat, p. 54]; A. Paurienė analizavo J. A. Komenskio *reikalavimus mokytojui* [ten pat, p. 75]; taip pat buvo atskleistas mąstytojo požiūris į *vadovėlius*, jo suformuluoti *mokymo principai ir taisyklės*, aptarta *klasės-pamokos sistema*. J. A. Komenskio ryšius su Lietuva atskleidė J. Minginas [ten pat, p. 79].

Į šį leidinį įėjo ir V. Rajecko straipsnis „Komenskis apie mokymo proceso organizavimą“ [ten pat, p. 33–40], kuriame autorius atskleidė J. A. Komenskio mokymo ir mokyklos sampratą, akcentavo, kad J. A. Komenskis paneigia tokią mokyklą, kurioje nemokoma mąstyti, slopinamos ugdytinių protinės ir dvasinės galios. V. Rajeckas atkreipė dėmesį į tai, kad didysis mąstytojas kėlė visuotinio mokymo idėją, mokymo proceso valdymo idėją, neigė dogmatinį – scholastinį mokymo būdą, kvietė mokyti sąmoningai suvokti medžiagą. Straipsnyje autorius akcentuoja J. A. Komenskio mokymo proceso organizavimo idėją, pabrėžia glūdinčių žmogaus prigimtyje jėgų raišką, kaip šio proceso sėkmę laiduojantį veiksni.

V. Rajeckas atkreipia dėmesį į tai, kad leidinyje „J. A. Komenskio pedagoginės idėjos“ „nenagrinėti tokie įdomūs klausimai, kaip auklėjimo tikslai ir uždaviniai, dorovinis auklėjimas, atskiros mokymo pakopos, ypač motinos mokykla, plačiau neišryškinta visuotinio mokymo idėja, detaliau neanalizuotos atskiros mokymo taisyklės, principai“ [9, p. 6]. Toks mokslininko pastebėjimas rodo, kad jis suprato J. A. Komenskio kūrybinio palikimo tyrinėjimų Lietuvoje svarbą.

Pažymėtina, kad po J. A. Komenskio „Didžiosios didaktikos“ (1927), pasirodžiusios lietuvių kalba, mokslininko darbai nebuvo verčiami į lietuvių kalbą beveik 50 metų [18]. Tokią situaciją komeniologijos srityje galėjo lemti tai, kad Lietuvoje buvo gerai žinomi ir savitai vertinami rusų (anksčiau – tarybiniai) mokslininkų komeniologiniai darbai: R. Alto (1959), D. O. Lordkipanidzės (1970), A. I. Piskunovo (1982), A. A. Krasnovskio (1947; 1953), G. N. Džibladzės (1973) ir kt., kuriuos nelabai galėtume apkaltinti nedėmesingumu J. A. Komenskio idėjoms. Lietuvos mokslininkai buvo susipažinę su komeniologine li-

teratūra rusų kalba. V. Rajeckas taip pat gerai žinojo šiuos rusų mokslininkų darbus ir tai atsispindėjo jo sudarytuose „J. A. Komenskio rinktiniuose pedagoginiuose raštuose“ (1975), kuriuos reikėtų laikyti reikšmingu žingsniu Lietuvos komeniologijoje.

Į šį leidinį įėjo tokie J. A. Komenskio kūriniai kaip „Didžioji didaktika“ (*Didactica Magna*), „Visuotinės išminties priedangis“ (*Pansophiae praeludium*) (vertė žymus lietuvių filologas baltistas B. Kazlauskas), „Pasaulio labirintas ir širdies dausus“ (*Continuatio admonitionis fraternae de temperando charitate zelo*) (vertė J. Adomaitis), „Apie įgimtų gabumų lavinimą“ (*De cultura ingeniorum oratio*), „Pansofinė, arba visuotinės išminties, mokykla“ (*Schola pansophica, hoc est, universalis sapientiae officina, ab annis aliquot ubiubigentium erige optata*), I dalis, „Atgijęs forcijus, arba apie tingumo pašalinimą iš mokyklų“ (*Fortius recivivus, sive de pellenda scholis ignavia*), „Elgesio taisyklės, surinktos jaunuomenės naudai 1653 metais“ (*Praecepta morum, in usum juventutis collecta*), „Gerai sutvarkytos mokyklos nuostatai“ (*Leges scholae bene ordinatae*), „Pagiriamasis žodis tikrajam metodui“, „Apie tikslaus daiktų pavadinimo naudingumą“, „Išėjimas iš scholastinių labirintų į lygumą“ (vertė L. Valkūnas). Taigi šie J. A. Komenskio kūriniai *sudėti į rinkinį ir išleisti tapo prieinami lietuvių skaitytojui*.

Tekstus šiam leidiniui parūpino tuometinis Mokytojų tobulinimosi instituto vadovas prof. dr. L. Jovaiša [18], o įžanginio straipsnio autorius buvo tuometinis PMA narys V. Rajeckas. Rinktinių raštų įžangoje aptariamas J. A. Komenskio gyvenimas, veikla, kūryba, filosofinės ir pedagoginės pažiūros. Pagrindinis dėmesys skiriamas *didaktikai, svarbesnėms auklėjimo problemoms*. V. Rajeckas išryškina demokratinį ir humanistinį mąstytojo požiūrį į vaiką, ugdyimą kaip žmogaus tapsmo veiksni, aktualina ankstesnių autorių (J. Laužiko, L. Jovaišos ir kt.) skleistas J. A. Komenskio *ugdymo atitikimo gamtai, visuotinio ugdymo idėjas*. V. Rajeckas labiau akcentuoja J. A. Komenskio *mokyklos struktūrą, mokymo proceso esmę, ryškina mokymo organizavimo, valdymo aspektus, pagrindinius reikalavimus mokymui, mokymo principus, mokymo metodus, klasės-pamokos sistemą*. Taip pat atkreipia dėmesį ir į J. A. Komenskio keltas auklėjimo problemas: mokymo ir auklėjimo sąsajas, auklėjimo uždavinius, metodus, reikalavimus auklėtojams, tačiau pabrėžia, kad didžiausias J. A. Komenskio nuopelnas – mokymo teorijos sukūrimas [11, p. 75]. J. A. Komenskio rinktinių pedagoginių raštų įžanginiame straipsnyje autorius gilinasi į įžymiojo pedagogo palikimą, siekia sudominti švietėjus ugdymo mokslo teorija ir jos pagrindu paskatinti ieškoti būdų praktiniam darbui tobulinti.

Šis leidinys papildė lietuviškąją pedagoginę istorinę literatūrą, jis gali būti apibūdinamas kaip lietuviško ugdymo mokslo pasiekimas. Tačiau, tenka pažymėti, kad šios knygos leidimas truko penkiolika metų, o iš išspausdintų 3000 egzempliorių, skirtų parduoti, nebuvo parduotas nė vienas [18, p. 250]. Taigi pirmojo rinktinių J. A. Komenskio pedagoginių darbų leidinio sklaidos kelias dėl cenzūros Lietuvoje buvo komplikuotas.

XX a. devintajame dešimtmetyje pasirodė naujas leidinys „J. A. Komenskio pedagoginiai raštai“ (1986), visuotinai pripažintoje serijoje „Pedagogikos klasika“. V. Rajekas buvo sudarytojas ir įžanginio straipsnio autorius. Šiame leidinyje jis akcentuoja J. A. Komenskio *mokslinio ugdymo idėją*, pabrėžia, kad žinios sudaro mąstytojo pansofinių idėjų pagrindą [12, p. 30]. Ši knyga buvo taip pat reikšminga lietuvių skaitytojui, nors, lyginant su „Rinktiniais pedagoginiais raštais“ (1975), nebuvo leidybinis stebuklas. Vėlesniame leidinyje neliko kai kurių J. A. Komenskio darbų: „Pagiriamasis žodis tikrajam metodui“, „Apie tikslaus daiktų pavadinimo naudingumą“, „Elgesio taisyklės, surinktos jaunuomenės naudai“, „Išėjimas iš scholastinių labirintų į lygumą“, „Pasaulio labirintas ir širdies dausus“ [12]. Įsigilinimas į paskutiniojo kūrinių turinį gali padėti suprasti tokio sudarytojo sprendimo priežastis. Pagrindinėje šio kūrinių dalyje herojus keliauja po pasaulį, nes nori jį pažinti. Du vadovai, visažinis ir išdavikas veda herojų į karalienės IŠMINTIES karalystę. Jis pažįsta kasdienišką gyvenimą, ir sugrįžta nusivylęs iš jo kaip iš labirinto į savo širdies rojų, kur jį aplanko Kristus, skelbdamas, kad Dievą žmogus privalo mylėti taip, kaip patį save [11]. Galima daryti prielaidą, kad raštų sudarytojo sprendimą galėjo lemti ideologinio pobūdžio priežastys.

Šiame J. A. Komenskio idėjų sklaidos laikotarpyje V. Rajekas labiau akcentuoja *didaktines idėjas*, nors mąstytojo darbai, pirmiausia, yra teologinio pobūdžio. „J. A. Komenskio rinktinių pedagoginių raštų“ (1975) įžanginiame straipsnyje nurodoma, kad J. A. Komenskis išskyrė tris *auklėjimo dalis (mokslinę, dorovinę ir religinę)*, tačiau palyginti plačiai aptaria ir kitas – *darbinę, fizikinę, estetinę*. Įžanginio straipsnio autorius teigia, kad „iš esmės šios auklėjimo sritys, išskyrus religinę, ir šiandien sudaro visapusiškai išsilavinusios asmenybės ugdymo pagrindą“ [11, p. 38].

Atskleidžiant V. Rajeko mokslines aspiracijas komeniologijos srityje, galima kelti klausimą, kodėl mokslininkas didžiąją dalį savo darbų paskyrė *būtent didaktikai?* Rasti atsakymą padėtų įsigilinimas į J. A. Komenskio „Didžiosios didaktikos“ („Didysis mokymo menas“) esmę. Tai kūriny, turintis tvirtą pagrindą ir apimantis įvairius žmogaus tobulėjimo

aspektus, skirtas *visuotiniam menui visiems visko mokytis*. Didaktika suprantama kaip tikras ir geriausias būdas steigti bet kurios krikščioniškosios valstybės bendruomenėse, miestuose ir kaimuose tokias mokyklas, kuriose abiejų lyčių jaunuomenė galėtų eiti mokslus, auklėtusi būdą <...> [12, p. 66]. Šis J. A. Komenskio kūriny – tai jo gyvenimo laikotarpio pedagogikos suvestinė, turinti savitą loginę struktūrą, kurioje autorius savo krikščioniškąją poziciją susiejo į harmoniją su didžiule *pagarba žmogiškajai prigimčiai*. Galima daryti prielaidą, kad šio kūrinių pažinimas, J. A. Komenskio sumanymo dėstyti „menų meną“ priežasčių suvokimas, individualus mokymo proceso esmės apmąstymas galėjo paskatinti V. Rajeką domėtis *didaktikos* problematika.

Sovietmečio laikotarpiu V. Rajeko indėlių į J. A. Komenskio idėjų sklaidą Lietuvoje pirmiausia atskleidžia tai, kad jis buvo Lietuvoje verstos ir 2 kartus publikuotos J. A. Komenskio „Didžiosios didaktikos“ bei kitų mąstytojo kūrinių sudarytojas. V. Rajeko pastangomis mūsų mokslinė pedagoginė literatūra praturtėjo pedagogikos klasikos šaltiniais lietuvių kalba. Tai skatino ir mokslinius ugdymo tyrinėjimus Lietuvoje. V. Rajekas, kaip didaktikos specialistas, interpretuodamas didžiojo mąstytojo idėjas, išryškino *mokymo proceso organizavimo ir valdymo idėją*, akcentavo *žmogaus prigimtinųjų jėgų raišką*, kaip *mokymo proceso sėkmę laiduojančių veiksmų*.

J. A. Komenskio idėjų sklaida Lietuvoje XX a. pabaigoje. Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę ugdymo mokslo istoriniai tyrinėjimai įgijo integracinį pobūdį. 1992 m., minint 400-ąsias J. A. Komenskio gimimo metines, Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, organizuojamos konferencijos, mokslininkai telkėsi, siekdami aktualizuoti J. A. Komenskio idėjas. Konferencijų, vykusių Vilniuje, Klaipėdoje, medžiagos analizė leidžia pastebėti, kad išsiplėtė aptariamasis dalykas, mokslininkai ėmėsi vertinti J. A. Komenskio idėjų reikšmę pasaulinio mokslo ir kultūros kontekste.

V. Rajekas buvo vienas iš mokslinių diskusijų, skirtų J. A. Komenskio idėjų sklaidai, iniciatorių. 1992 m. vykusioje Vilniuje mokslinėje konferencijoje gvildenamos ikimokyklinio ugdymo, dorovinio auklėjimo, mokyklos darbo organizavimo, didaktikos problemos [10]. V. Rajekas kėlė *mokinių mokymosi sąmoningumo* problemą [10, p. 42]. Jis išskyrė mokymo sąmoningumo požymius, kurie atsispindi J. A. Komenskio didaktikoje, išryškino *mokymo medžiagos supratimą, mokymo prieinamumą, žinių įtvirtinimą* [10, p. 42–44]. *V. Rajekas mokymosi sąmoningumo idėją* akcentuoja kaip vieną iš pačių svarbiausių J. A. Komenskio didaktikoje.

V. Rajeckas dalyvavo ir Klaipėdos universitete 1992 m. vykusioje tarptautinėje konferencijoje, kurioje aktualino J. A. Komenskio *vaikų noro mokytis* problemą [17, p. 57]. Mokslininkas apibūdino *mokymąsi kaip specifinę pažinimo veiklą*, pabrėžė *mokytojo vaidmenį* organizuojant mokymo procesą, išryškino J. A. Komenskio suformuluotus *lengvo ir nuodugnaus mokymo ir mokymosi* dėsnius. V. Rajeckas pažymėjo, kad mokant jaunąją kartą sparčiai gausėjančios informacijos visuomenėje, tikslinga skirti dėmesį *mokslo žinių* pagrindams, o ne tik orientuotis į praktinę veiklą. Taip pat akcentuoja J. A. Komenskio mintį, kad, siekiant sudominti mokinius mokslo žiniomis ir skatinti jų norą mokytis, būtina *atsižvelgti į mokinių amžių bei individualias savybes* [17, p. 58]. Šioje konferencijoje buvo padėti tarptautinio europinių institucijų, kurios užsiima komeniologiniais tyrinėjimais, bendradarbiavimo pagrindai. Užmegzti draugiški ryšiai su komeniologais iš Čekijos, Vokietijos, Slovakijos, Lenkijos, paskatino gilesnį J. A. Komenskio kūrybinio palikimo suvokimą, pasitaravo įvairiapusiškesnei jo darbų analizei ir idėjų sklaidai.

V. Rajeckas didelę dalį savo kūrybos paskyrė *mokymo ir mokymosi reiškinių tyrimui*, apmąstė J. A. Komenskio didaktiką, rėmėsi ja atskleisdamas šiuolaikinę ugdymo mokslo sampratą, kurios esmę sudaro permanentinis žmogaus ugdymas. V. Rajeckas kaip J. A. Komenskio idėjų sklaidėjas buvo žinomas ir užsienyje. Šio straipsnio autorei teko lankytis J. A. Komenskio muziejuje Čekijoje, *Ubersy Brod*, kur sukaupta labai daug eksponatų, atspindinčių didžiojo mąstytojo indėlį į ugdymo mokslą bei praktiką. Tarp jų yra ir vienas lietuviškas – V. Rajecko sudarytas „J. A. Komenskio rinktinių pedagoginių raštų“ (1975) leidinys.

Taigi V. Rajecko gebėjimą pažinti mokslinę ugdymo patirtį, ją analizuoti, vertinti atskleidžia jo veikla komeniologijos srityje. V. Rajeckas aktualino J. A. Komenskio visuotinio mokymo idėją, *gilinosi į mokymąsi kaip specifinę pažinimo veiklą*, akcentavo *mokinių mokymosi sąmoningumo idėją*, vertino ją kaip vieną iš pačių svarbiausių J. A. Komenskio didaktikoje.

J. A. Komenskio raštų sudarymas, mokslinių publikacijų skelbimas, mokslinių diskusijų organizavimas buvo susijęs su V. Rajecko poreikiu giliau pažinti ir tyrinėti mokymo reiškinį.

Išvados

1. Nepriklausomos Lietuvos metais J. A. Komenskio idėjos atsispindėjo pedagoginėje literatūroje. Dažniau akcentuojamos didaktinės idėjos, nors nemaža dalis švietėjų suprato ir skleidė krikščioniškąsias mąstytojo idėjas. Lietuvos švietėjų,

ugdymo mokslo atstovų darbai, atspindintys J. A. Komenskio visuotinio švietimo gimtąją kalbą, ugdymo, atitinkančio gamtą, religinio auklėjimo, didaktines, ikimokyklinio ugdymo idėjas, sudarė prielaidas tolesnei čekų mąstytojo kūrybinio palikimo sklaidai Lietuvoje.

2. Sovietinės okupacijos metais V. Rajecko indėlį į J. A. Komenskio idėjų sklaidą Lietuvoje atskleidžia tai, kad jis buvo Lietuvoje verstos ir 2 kartus publikuotos J. A. Komenskio „Didžiosios didaktikos“ bei kitų mąstytojo kūrinių sudarytojas. V. Rajecko pastangomis lietuvių mokslinė pedagoginė literatūra praturtėjo pedagogikos klasikos šaltiniais lietuvių kalba. Tai skatino ir mokslinius ugdymo tyrinėjimus Lietuvoje. V. Rajeckas, interpretuodamas didžiojo mąstytojo pedagogines filosofines idėjas, išryškino mokymo proceso organizavimo ir valdymo idėjas, akcentavo žmogaus prigimtinių jėgų raišką, kaip mokymo proceso sėkmę laiduojantį veiksnių. V. Rajeckas skleidė J. A. Komenskio kūrybinį palikimą, siekdamas sudominti švietėjus ugdymo mokslo teorija ir jos pagrindu ieškoti būdų praktiniam darbui tobulinti.
3. XX a. pabaigoje V. Rajeckas buvo vienas iš mokslinių diskusijų, skirtų J. A. Komenskio idėjų sklaidai Lietuvoje, iniciatorių. V. Rajeckas, kaip didaktikos specialistas, aktualino J. A. Komenskio visuotinio švietimo, harmoningo žmogaus lavinimo idėjas. Jis akcentavo mokymąsi kaip specifinę žmogaus pažinimo veiklą, išryškino J. A. Komenskio mokinių mokymosi sąmoningumo idėją, vertino ją kaip vieną iš pačių svarbiausių mąstytojo didaktikoje. Mokslininkas pabrėžė J. A. Komenskio suformuluotą lengvo ir nuodugnaus, mokslo žiniomis paremto mokymo ir mokymosi idėją, mokytojo vaidmenį mokymo procese. V. Rajecko darbai skleidžiant J. A. Komenskio idėjas Lietuvoje – tai mokslinė kūryba, kuri paskatino vėlesnius ugdymo mokslinius ir kartu komeniologinius tyrinėjimus Lietuvoje.

Literatūra

1. Avižonis V. Didysis mokytojas Janas Amosas Komenskis // Mokykla ir gyvenimas. – 1941, Nr. 14, p. 650.
2. Esmaitis (S. Matjošaitis). Pedagogikos istorija. – Kaunas: Spaudos fondas, 1930.
3. Dieterich V. J. Johann Amos Comenius: Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. – Reinberg bei Hamburg, Rowohlt, 1991.

4. Gobis J. Apie J. A. Komenskį ir jo pedagoginę sistemą // Lietuvos mokykla. – 1924, Nr. 11, p. 499–503.
5. Gučas A. Vaikų darželio pedagogika. – Kaunas: Šviesa, 1994.
6. Jovaiša L. Ugdymo mokslas ir praktika. – Vilnius: Agora, 2001
7. Kairiūkštis S. Trumpas pedagogikos vadovėlis. – Kaunas, 1923.
8. Komenskis J. A. Didžioji didaktika (*Magna didactica*) / vertimą redagavo, įvadą į žodynelį parašė M. Račkauskas. – Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo leidinys, 1927.
9. J. A. Komenskio pedagoginės idėjos (str. rinkinys) / sudarė ir redagavo J. Laužikas ir V. Rajeckas. – Vilnius, 1971.
10. J. A. Komenskio idėjos ir Lietuvos mokykla: respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos J. A. Komenskio 400-ųjų gimimo metinių jubiliejui, medžiaga / sudarė V. Rajeckas. – Vilnius, 1992.
11. Komenskis J. A. Rinktiniai pedagoginiai raštai / sudarė ir įž. str. parašė V. Rajeckas. – Kaunas: Šviesa, 1975.
12. Komenskis J. A. Pedagoginiai raštai / sudarė ir įž. str. parašė V. Rajeckas. – Kaunas: Šviesa, 1986.
13. Kvieska V. J. A. Komenskis ir jo pedagoginės pažiūros // Mokykla ir gyvenimas. – 1924, Nr. 2, p. 97–101.
14. Laužikas J. Įžymusis čekų pedagogas J. A. Komenskis. – Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1957.
15. Maceina A. Pedagoginiai raštai. – Kaunas: Šviesa, 1990.
16. Mašiotas P. Jonas Amos Komenskis // Varpas. – 1892, Nr. 4–5, p. 70.
17. Pasaulio universalumas ir pedagogika: Klaipėdos universiteto mokslinės konferencijos, skirtos J. A. Komenskio 400-osioms gimimo metinėms, medžiaga / sudarė V. Pupšys. – Klaipėda, 1992.
18. Pupšys V. J. A. Komenskis ir Lietuva. – Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla, 2002.
19. Rajeckas V. J. A. Komenskis apie mokymo proceso organizavimą / J. A. Komenskio pedagoginės idėjos (str. rinkinys). – Vilnius, 1971, p. 33–40.
20. Rajeckas V. Mokinių mokymosi sąmoningumo problema J. A. Komenskio didaktikoje // J. A. Komenskio idėjos ir Lietuvos mokykla. Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos J. A. Komenskio 400-osioms gimimo metinėms, medžiaga / sudarė V. Rajeckas. – Vilnius, 1992, p. 42–45.
21. Rajeckas V. J. A. Komenskis apie vaikų norą mokytis // Pasaulio universalumas ir pedagogika. Tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos J. A. Komenskio 400-osioms gimimo metinėms, medžiaga. – Klaipėda, KU I-kla, 1992.
22. Vabalas-Gudaitis J. Pedagogikos istorijos pasakaitos // Lietuvos nacionalinė biblioteka, Rankraščių skyrius (LNB RS), PR-839.

Summary

Lilia Žukauskienė

VLADAS RAJECKAS' IMPACT ON SPREAD OF J. A. KOMENSKIS' IDEAS

The article analyses the sources of komeniological researches in Lithuania and highlights the impact of professor V. Rajeckas on spread of J. A. Komenskis ideas. Works of famous thinker of XVII century J. A. Komenskis are devoted to problems of perfection of human being and the world he lives in. Distinctive reflection of Lithuania's education science – the attention to komeniology, need and ability to evaluate scientifically the achievements of other cultures and efforts to reveal their essential links with history of Lithuania educology. In this context there are analysed V. Rajeckas' works, which disclose the perception and interpretation of the ideas of J. A. Komenskis in Lithuania and heighten the influence of V. Rajeckas researches in this field. Some conclusions were done:

J. A. Komenskis' ideas were reflected in the pedagogical literature during the period of Independent Lithuania. Often there were accentuated the didactic ideas, though some of scholars were under the influence of Christian thinking and spread it's ideas too. Works of Lithuanian scholars and representatives of education science reflecting ideas of great Czech thinker - universal education in native language, upbringing corresponding nature, religion education, didactic, pre-school education – formed assumptions for further spread of J. A. Komenskis' creation heritage in Lithuania.

The significant role of V. Rajeckas activity in disclosing Komenskis' ideas in Lithuania reveal facts that V. Rajeckas was the compiler of J. A. Komenskis works and particularly of book "The Great Didactics", twice published during the Soviet occupation.

By attempts of V. Rajeckas Lithuanian pedagogical literature was enriched with the works of classical sources in Lithuanian language. This stimulated investigations of education science in Lithuania.

In the end of XX century V. Rajeckas was one of the initiators of scientific discussions in komeniology's field. Lithuanian researcher, being didactic specialist, pointed out universal and harmonious education ideas of J. A. Komenskis; also the idea of consciousness of pupils' learning was exposed and treated as one of the chiefly ideas in the thinker's

didactic. The notion about systematical education, based on knowledge teaching and learning also the importance of teacher's role were emphasized.

The works of V. Rajeckas in fields of disclosing and spreading of J. A. Komenskis' ideas in Lithuania could be treated as a great factor of development of Lithuania' education science.

Key words: komeniana, komeniology, education, history of education, training, impact, spread of ideas.

*Klaipėdos universitetas,
Edukologijos katedra
Įteikta 2007 m. lapkričio mėn.*